

КОМПЕТЕНТІСТНЕ СПРЯМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

У статті окреслено соціокультурні вміння, якими має володіти особистість для ефективної та конструктивної взаємодії в полікультурному суспільстві, що є важливим завданням сучасного навчально-виховного процесу, зокрема навчальних дисциплін соціогуманітарного циклу. Впровадження діалогічності у їх зміст та методичне забезпечення орієнтує навчально-виховний процес на залучення учнів до активного процесу пізнання світу, сприяє формуванню здатності пізнати й усвідомити складні зв'язки, взаємовпливи різних культур, зрозуміти та прийняти іншу позицію, сприяє розвитку міжкультурного діалогу.

Ключові слова: учні, полікультурне виховання, соціокультурна компетентність, навчально-виховний процес, діалогічність.

Різноманітність усвідомлюється як певний виклик і завдання для сучасного суспільства. Різноманітність розуміють у ширшому контексті не лише як поліетнічність чи поліконфесійність, а як різнокультурність, що передбачає співіснування різних спільнот, культур, ідей, поглядів, досвідів. В умовах різнокультурності українського суспільства зростає роль полікультурного виховання учнів, що має на меті формування в особистості позитивного ставлення до соціальної різноманітності, розвиток соціокультурних здатностей взаємодії з представниками різних культур на основі толерантності й взаєморозуміння, усвідомлення важливості етнічної та культурної різноманітності для демократичного поступу країни.

Навчання культурної різноманітності в загальноосвітній школі, реалізація міжкультурного діалогу засобами навчальних дисциплін соціогуманітарного циклу має на меті формування, збереження, передачу й розвиток культурних норм, цінностей, знань і смислів, сприяючи інтеграції, соціальній консолідації, що є важливим суспільним запитом навчальному закладу на підготовку особистості до ефективної життєдіяльності.

Перше десятиліття третього тисячоліття відзначено посиленням інтересу до проблеми полікультурності в наукових дослідженнях української педагогічної науки. Проблеми полікультурної освіти та виховання порушували у своїх працях Н.Б. Ішханян, В.В. Сафонова, В.Т. Топалова та ін. Проблеми різних аспектів полікультурності досліджували М.А. Араджіоні, З.Р. Асанова, Т.О. Атрощенко, З.Т. Гасанов, О.Г. Доморовська, В.Б. Євтух, Я.І. Журецький, Т.Г. Зякун, І.В. Лебідь, І.П. Руденко, Г.Г. Філіпчук та ін. Сутність компетентнісного підходу у сфері полікультурної освіти та виховання була предметом розгляду в працях таких учених, як М.В. Булигіна, В.О. Калінін, О.М. Волченко, Ж.Г. Гараніна, В.А. Дьомін, Ю.М. Жуков, І.А. Закір'янова, О.А. Козирєва, Є.В. Коблянська, Т.М. Володько, Ю.В. Кушеверська, О.Б. Мамчин, Г.А. Медведева, С.В. Носкова, Л.В. Орніна, І.Є. Шолудченко та ін. Вод-

ночас у нових суспільно-політичних і соціокультурних умовах українського суспільства відбувається пошук рішень, які відповідають новим суспільним реаліям.

Метою статті є розкриття можливостей навчальних дисциплін соціо-гуманітарного циклу в реалізації полікультурного виховання та формування соціокультурної компетентності вихованців.

Навчальний процес покликаний сформувати розуміння природи полікультурності українського суспільства, різні аспекти культурного розмаїття та взаємодії людей у минулому й сучасному, ознайомити вихованців із соціокультурними цінностями, нормами, способами пізнавальної і практичної діяльності та взаємодії. Характерною особливістю змісту навчальних дисциплін у контексті реалізації полікультурного виховання є комплексний підхід, що інтегрує результати різних соціально-гуманітарних дисциплін. “Такий соціально-педагогічний підхід, інтеграція, синтез, полідисциплінарний комплекс наук дає можливість проектувати певний соціальний об’єкт цілісно, всебічно”, – зазначає Л.Н. Боголюбов [2, с. 12].

Навчальний процес крізь призму виховного навчання являє собою систему, спрямовану на організацію самопізнання та самовиховання особистості, усвідомлення, осмислення й вироблення ними власних норм і цінностей на основі загальнолюдських цінностей. Таке відкрите навчання має базуватися на власному досвіді учнів, забезпечуючи становлення особистості як носія культури в процесі організації різних навчальних ситуацій.

Проблема діалогічності, взаємодії культур й міжкультурного діалогу є провідною та наскрізною ідеєю змісту навчальних матеріалів. У сучасній філософії діалог культур розглядається як взаємопроникнення змісту різних культур у процесі взаємодії з метою трансформації змісту, значень, понять. Діалог культур передбачає усвідомлення особистістю культурної різноманітності, виявлення особливостей іншої культури, позитивне сприйняття відмінностей, толерантне ставлення до іншого, взаємовплив і взаємозбагачення у процесі пізнання. На думку науковців, історії та культурі України притаманна діалогічність як внутрішня настанова однієї культури на співробітництво з іншою культурою, здатність до творчої взаємодії, відкритості [1, с. 12].

Слушною є думка Ольги Гнатюк про те, що поняття Європи та Азії, Заходу й Сходу означають набагато більше, ніж звичайні географічні терміни, “Ім занадто часто, навіть у наукових працях, приписують ціннісні поняття (Європа = демократія / цивілізація / індивідуалізм, Азія = деспотизм / варварство / колективізм). Отой семантичний надмір відіграє організаційну роль у конструюванні Іншого / Чужого, що не визнає вартостей певної спільноти. Приписування рис європейськості або азійськості, східності або західності є емоційно навантаженим – це *othering* [іншування], що його супроводжує формування стереотипів; воно також дає змогу обґрунтувати домінування над Іншим / Чужим” [1, с. 43].

Діалогічність як концептуальний підхід має бути закладена до організації навчальної діяльності учнів, що визначає знання відкритими постійному

перегляду та переоцінці, як творчий продукт учасників діалогової взаємодії. Навчальні матеріали мають допомогти учням віднайти риси східної і західної культурних традицій у політичному, економічному, культурному розвитку, прослідкувати особливості українських культурних зв'язків між Сходом і Заходом та взаємовпливи культурних сил в Україні в різні історичні епохи.

Тематика різних образів світу, культурної різноманітності й міжкультурних контактів має бути відображена у змісті історико-культурних джерел, які дають змогу практично дослідити аспекти діалогічності української історії та культури із різних перспектив у різній інтерпретації відповідно до принципу багатоперспективності. У процесі вивчення культурної різноманітності необхідно запропонувати засоби для роботи із різними інтерпретаціями минулого, надаючи можливість розвивати зріле критичне ставлення учнів до всіх матеріалів.

Впровадження діалогічності у зміст і методичне забезпечення соціогуманітарних курсів орієнтує навчальний процес на залучення молодого людини до активного процесу пізнання світу, дає змогу сформувати в молодій людині здатність побачити та зрозуміти складні переплетіння, зв'язки, взаємовпливи різних культур, вміти почути голос іншого в культурному просторі епох, зрозуміти й прийняти його позицію, сприяти розвитку нелінійного сприйняття реалій світу. Відповідно, молода людина має не лише отримувати знання про інші культури, але й бути готовою до конструктивного діалогу з представниками цих культур, виробити толерантне ставлення до них, повагу до їх традицій і звичаїв.

Важливим завданням спрямованості навчального процесу в ракурсі полікультурного виховання є формування особистості, яка здатна критично оцінити минуле й сучасне, розуміти й поважати відмінності іншої людини, виявляти готовність до конструктивного діалогу та здатність здійснити усвідомлений вибір на базі стійких ціннісних орієнтацій. Відтак, освіта не лише забезпечує можливості дослідження минулого, але й сприяє формуванню в особистості загальнолюдських цінностей, які є основою вибору її життєвих орієнтирів.

Основним критерієм добору змісту й методики навчання є гуманістичні загальнолюдські цінності (толерантність, повага до прав людини, взаєморозуміння, солідарність, свобода, громадянська відповідальність), що сприяє подоланню таких негативних проявів, як стереотипи, упередження, ксенофобія, расизм, насильство, ненависть.

Окреслення соціокультурних здатностей, якими має володіти молода людина для ефективної та конструктивної взаємодії в полікультурному суспільстві, є важливим завданням сучасного освітнього процесу, зокрема навчальних дисциплін соціогуманітарного циклу.

Перехід до компетентнісного підходу в усіх ланках освітнього процесу означає його переорієнтацію на результативність у діяльнісному вимірі, розгляд цього результату з погляду суспільної актуальності, забезпечення спроможності особистості відповідати новим запитам ринку, мати відповідний потенціал для практичного вирішення життєвих проблем [5, с. 3].

Аналізуючи теоретичні напрацювання вчених із досліджуваної проблеми, зазначимо, що концептуальним положенням компетентнісного спрямування навчально-вихованого процесу загальноосвітньої школи нами визначено реалізацію особистості пізнавальної, ціннісної та діяльнісної складової соціокультурної компетентності в різних соціокультурних контекстах у ситуаціях. Отже, соціокультурна компетентність – це здатність особистості здійснювати міжкультурний діалог і взаємодію, застосовуючи відповідно до проблемної ситуації інструментарій.

Соціокультурні вміння є особистісними якостями, які дають змогу здійснювати діяльність у середовищі, наповненому виявами різних культур. У процесі викладання навчальних дисциплін соціогумантарного циклу особливу увагу слід приділяти розвитку пізнавального компонента соціокультурної компетентності, що передбачає наявність знань про історичну й культурну різноманітність людської цивілізації, знання культури та традицій різних етноконфесійних спільнот, які співіснують у межах певного полікультурного середовища, усвідомлення та сприйняття моральних норм і необхідності їх дотримання у власному житті, що дає змогу особистості здійснювати активну діяльність у полікультурному просторі.

Водночас наголошуємо, що сучасний освітній процес передбачає подолання закостенілості знання, його зорієнтованості на механічну репродукцію досвіду минулого. Сучасний вимір освіти передбачає трактування знання як творчого продукту учасників діалогової взаємодії, у якому поєднуються їх внутрішні субстанції та відображаються думки, досвід, світоглядні орієнтації [3, с. 16].

Вони постають відкритими постійному перегляду й переоцінці, а тому є процесом, а не результатом. У цьому контексті М. Романенко зазначає: “Знання змінюються, перетворюються з об’єктивованого набору упорядкованих фактів у постійно змінний артефакт інтерсуб’єктивного опосередкованого судження” [6, с. 75].

Відповідно, у процесі викладання навчальних дисциплін соціогумантарного циклу доцільно акцентувати увагу на створенні належних умов для самостійного пошуку учнями інформації, набуття ними інтелектуальних умінь. Формування пізнавальної складової соціокультурної компетентності забезпечується в процесі відпрацювання таких умінь і навичок: оперувати поняттями та з’ясовувати їх значення в контексті проблемної соціокультурної ситуації; виявляти відмінності та встановлювати зв’язки; аргументувати власну позицію; наводити приклади; робити зважені узагальнення та висновки на підставі критичного аналізу різних історико-культурних джерел.

Важливість цих умінь та навичок полягає в тому, що вони допомагають особистості використовувати набуті знання для свідомої та активної участі в міжкультурному діалозі, а їх формування неможливе без використання відповідного методичного інструментарію. Отже, пізнавальна складова у структурі соціокультурної компетентності забезпечує навчання учнів способом пізнання, вмінням визначати сутність соціокультурних понять і явищ, здійснювати самостійний пошук засобів пізнання.

Становлення соціокультурної компетентності особистості має бути в безпосередньому зв'язку з формуванням у неї ціннісних орієнтирів, що визначають її самосвідомість. Усвідомлення соціальних цінностей дає змогу орієнтуватися в соціокультурному середовищі, наповненому виявами різних культур. Ціннісна складова соціокультурної компетентності має на меті формування емоційної культури особистості, передбачає формування її позитивного ставлення до загальнолюдських цінностей, включає визнання фундаментальних загальнолюдських прав, повагу до людської гідності та свободи, визнання соціальної, культурної, релігійної й політичної різноманітності, заперечення дискримінації, солідарність, усвідомлення важливості міжкультурного діалогу в полікультурному суспільстві.

Здатність до саморозвитку є необхідною умовою особистої мобільності й можливості віднайти шляхи конструктивної взаємодії. Відповідно до цього результатом ефективної реалізації полікультурного виховання визначено формування позитивних ставлень особистості, формування її громадянської ідентичності, що не заперечує збереження інших ідентичностей, які базуються на спільній ціннісній основі.

Засвоєння учнями знань про соціокультурні процеси та явища не гарантує їхньої реалізації в щоденному житті, суспільній діяльності, тому виховні зусилля в ході викладання навчальних дисциплін мають спрямовуватися на формування в особистості стійкої мотивації до позитивного сприйняття відмінностей, конструктивної соціальної взаємодії на базі стійких ціннісних орієнтацій.

Соціокультурна компетентність орієнтована на ефективну участь особистості в міжкультурному діалозі, її успішну інтеграцію в суспільний полікультурний простір. Відтак, діяльнісна складова соціокультурної компетентності забезпечує процес формування культури поведінки особистості, адекватних полікультурному середовищу вмінь і способів їх реалізації у полікультурному суспільстві. Нами виділено такі вміння, яких учні мають змогу набути у процесі вивчення навчальних дисциплін соціогуманітарного циклу:

1. Соціально-комунікативні й етичні вміння – здатність до спілкування, встановлення конструктивних відносин між людьми, передусім у процесі вирішення суспільних проблем; вміння працювати в колективі; активного слухання; захисту власної думки і сприйняття іншого кута зору; визначення стереотипів та упереджень; навичок толерантної поведінки; вміння брати участь у дискусії й визнавати аргументи, визнавати помилки та виправляти їх, відстоювати принципи й досягати компромісів, спільно шукати рішення, нести відповідальність за хід діалогу, вміння самовираження та самоствердження під час дискусії.

2. Уміння отримання та використання інформації, що включають уміння пошуку й організації інформації про цінності культурної спадщини; навички використовувати різні джерела інформації для ознайомлення з різними думками з приводу ситуації; вміння оцінювати достовірність і якість інформації; користуватися Інтернетом для пошуку й отримання інформації та перевіряти її; віднаходити й отримувати інформацію з різних джерел.

3. Уміння, пов'язані з аналізом проблеми, що передбачають уміння ідентифікувати проблемну соціальну ситуацію; формулювати відповідні питання; формування навичок критичного аналізу й порівняння різних позицій і кутів зору; розвиток здатності узгодження позицій і пошуку консенсусу.

4. Уміння розв'язання конфліктів, що передбачають вміння визначати соціальні проблеми й конфлікти в різнокультурному суспільстві, усвідомлення власного ставлення до проблемної ситуації, аналіз і визначення позицій на основі цінностей, вміння розв'язувати спірні питання.

Отже, на основі аналізу сучасної педагогічної літератури, результатів дослідження нами визначено соціокультурну компетентність як цілісне інтегроване утворення, що виражається в сукупності вмінь особистості, необхідних для її успішної самореалізації та соціальної взаємодії в різнокультурному суспільстві.

У контексті досліджуваної проблематики доцільно сформулювати основні компетентності вчителя, необхідні для реалізації завдань полікультурного виховання в навчальному процесі загальноосвітньої школи, а саме: теоретична і практична готовність до роботи в полікультурному середовищі; позитивне ставлення до здійснення професійної діяльності; достатній рівень знань для розуміння полікультурної природи спільної історико-культурної спадщини, етнокультурних характеристик різних спільнот; наявність комунікативної, діалогової здатності, вміння розв'язувати конфлікти в полікультурному просторі навчального закладу й суспільства; володіння діалоговими стратегіями; наявність проектних і дослідницьких здатностей; рефлексія мислення, поведінки представників різних етнічних спільнот, здатність долати власні стереотипи; формування власного уявлення про події та ситуації, що стосуються взаємодії різних народів, культур, представників різних етнічних і конфесійних спільнот; врахування етнокультурних особливостей і потреб особистості, здатність до подолання кризових, конфліктних ситуацій; вміння визначати власну ідентичність; вміння створювати простір діалогу на уроці; вміння сприяти створенню полікультурного середовища в навчальному закладі, враховуючи історико-культурні позиції представників різних соціокультурних спільнот, учнів, батьків, вчителів.

Ці вміння й навички виявляються у високій чутливості особистості до проблем полікультурного середовища, творчому осмисленні й позитивному сприйнятті суспільних змін, переосмисленні своєї позиції, що реалізується у власній готовності до змін та особистого професійного вдосконалення. Це дає змогу не лише розвинути відповідні здатності в учнів, адаптувати їх до реалій сучасного світу, а й сприятиме у вирішенні власних особистісних і професійних завдань.

Висновки. На підставі теоретичного аналізу можна зазначити, що ефективність полікультурного виховання пов'язана з відповідним конструюванням освітнього процесу, що передбачає оволодіння базовими здатностями соціокультурної компетентності: готовність особистості здійснювати ефективну соціальну комунікацію, співпрацю для досягнення спільних цілей, сприйняття базових демократичних цінностей, позитивне сприйняття соціокультурної різ-

номанітності, толерантне ставлення до відмінностей, самореалізація та участь у суспільних демократичних процесах. Соціокультурна компетенція визначається нами як сукупність здатностей, що забезпечують ефективну життєдіяльність особистості в умовах багатокультурного суспільства.

Список використаної літератури

1. Більченко Є. Проблема тексту культури в змісті освіти / Є. Більченко // Шлях освіти. – 2007. – № 3. – С. 9–11.
2. Боголюбов Л.Н. О подходах к разработке стандарта социально-гуманитарного (обществоведческого) образования / Л.Н. Боголюбов // Преподавание истории и обществоведения в школе. – 2007. – № 8. – С. 12–14.
3. Ганаба С.О. Исторична освіта у методологічному фокусі інтерсуб'єктивності : монографія / С.О. Ганаба. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка, 2010. – 246 с.
4. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність : пер. з польськ. / О. Гнатюк – К. : Критика, 2005. – 178 с.
5. Овчарук О. Нові орієнтири освітніх інновацій в Україні у контексті компетентнісного підходу до формування змісту шкільної освіти / О. Овчарук // Вісник програм шкільних обмінів. – 2004. – № 22. – С. 3–4.
6. Романенко М.І. Сучасна філософсько-освітня парадигма як відображення глобальних соціокультурних трансформацій / М.І. Романенко // Практ. філософія. – 2004. – № 2. – С. 72–77.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2014.

Кендзер П.И. Компетентностные направления поликультурного воспитания личности в учебном процессе общеобразовательной школы

В статье представлены социокультурные умения, которыми должна обладать личность для эффективного и конструктивного взаимодействия в поликультурном обществе, что является важной задачей современного учебно-воспитательного процесса, в частности учебных дисциплин социогуманитарного цикла. Внедрение диалогичности в их содержание и методическое обеспечение ориентирует учебно-воспитательный процесс на вовлечение учеников в активный процесс познания мира, способствует формированию способности к познанию и пониманию сложных связей, взаимовлияний разных культур, пониманию и принятию другой позиции, способствует развитию межкультурного диалога.

Ключевые слова: ученики, поликультурное воспитание, социокультурная компетентность, учебно-воспитательный процесс, диалогичность.

Kendzer P. Competency areas of multicultural education of the individual in the learning process of a comprehensive school

In terms of multicultural Ukrainian society the role of multicultural education rises, which aims at developing a positive individual attitude towards social diversity, development of social and cultural abilities to interact with people from different cultures on the basis of tolerance and mutual understanding, and awareness of ethnic and cultural diversity for democratic progress of the country. Implementation of the dialogue in the content and methodical provision of socio-humanity courses orientates the educational process towards involvement of young people to an active cognition of the world, makes it possible for a young person to see and understand difficult links, influences of different cultures, the ability to hear the voice of others in the cultural epochs, to understand and accept his/her position, to promote non-linear perception of the realities of the world. Accordingly the young personality has not only gain knowledge about other cultures, but also should be ready for a constructive dialogue with the representatives of these cultures, develop tolerance to them, respect of their traditions and customs. Defining of cultural skills which young people should have for effective and constructive interaction in a multicultural society is an important task of modern educational

process, including socio-humanitarian disciplines. Socio cultural competences are defined as a set of capabilities that provide effective individual livelihoods in terms of a multicultural society. Socio-cultural skills are personal qualities that enable to carry out activities. Socio cultural competence is focused on the effective participation of the individual in an environment filled with manifestations of different cultures, its successful integration in multicultural social space.

Key words: *students, multicultural up-bringing, social-cultural competence, educational and up-bringing process, dialogue approach.*